

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РІЗНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АПК ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються проблеми розвитку основних форм господарювання в АПК Херсонської області. Показана динаміка виробництва сільськогосподарської продукції основними формами господарювання. Поданий аналіз структурних зрушень сільськогосподарської продукції різними господарствами регіону.

Ключові слова: регіональний АПК, форми господарювання, розвиток, динаміка, структурні зрушення

А.Ю. Саркісов. Особенности развития разных форм хозяйствования в АПК Херсонской области.

В статье рассматриваются проблемы развития основных форм хозяйствования в АПК Херсонской области. Показана динамика производства сельскохозяйственной продукции основными формами хозяйствования. Дан анализ структурных сдвигов сельскохозяйственной продукции разными хозяйствами региона.

Ключевые слова: региональный АПК, формы хозяйствования, развитие, динамика, структурные сдвиги

A.Y. Sarkisov. Features of development of different forms of management in AIC of Kherson region.

This article discusses the problems of development of the main forms of management in the agricultural of Kherson region. Shows the evolution of agricultural production the main forms of management. The analysis of structural changes in agricultural production farm region.

Keywords: regional AIC, forms of management, development, growth, structural changes

Актуальність. Ринкові зміни в економіці нашої держави та сукупність процесів реорганізації власності зумовили зміни в господарській системі національного і регіональних АПК. Аналіз динаміки змін та територіальні особливості розвитку форм господарювання є важливою умовою для повноцінного дослідження трансформації господарських відносин в складових національного АПК – регіональних агропромислових комплексах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження сучасних форм господарювання в регіональному АПК присвячені праці та публікації Л.М. Богадьорової [2], В.І. Копитка [3], Л.О. Мармуль [4], В.П. Ситника [5] та ін. Однак, регіональні особливості трансформаційних процесів форм господарювання в АПК Херсонської області в сучасних

ринкових умовах залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Реформування у агропромисловому комплексі України відбувалося в контексті трьох реформ – господарської, земельної і аграрної. В результаті здійснюваних реформ було створено умови для переходу АПК від планового управління до ринкових умов розвитку і існування. Основні напрями господарської реформи в АПК зводяться до наступних:

- 1) зміна і реорганізація структури АПК;
- 2) створення на базі великих державних господарств (колгоспів, радгоспів) низки крупних, середніх і дрібних підприємств різної форми власності і управлінської структури;
- 3) роздержавлення системи агросервісу.

Розукрупнення великих державних і колективних підприємств почалося невдовзі після розпаду СРСР. Цей процес особливо посилювався після виходу Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (від 3 грудня 1999р.), а також з прийняттям законів про реформування великих державних і колективних господарств. Сприяв цьому процесу було затвердження Закону України «Про фермерські господарства» і ряд інших нормативно-правових актів. В цілому, ці об'єктивні процеси реформування всієї аграрної сфери сприяли організації в нашій державі багатокладного сільськогосподарського виробництва.

Концептуальна суть господарської реформи в регіональному АПК полягала «у переході від колективної власності й організації сільськогосподарським виробництвом до його організації на основі приватної власності, ініціативи, підприємливості, персонального менеджменту, зацікавленості» [1, с. 147].

Сучасні українські вчені [1, с. 147] виділяють таку періодизацію господарських змін. *Перший етап* (1988-1991) – зародження фермерського

руху, лібералізація розвитку особистих селянських господарств. *Другий* (1991-1993) – формування законодавчої бази для здійснення широкомасштабної реформи – відносин власності і господарювання. *Третій* (1994-1996) – активізація земельної реформи, паювання земель, переданих у колективну власність КСП, і закладення новими земельними відносинами нових господарських відносин. *Четвертий* (1997-1999) – запровадження оренди земельних ділянок і паїв, закладення основ нової приватно-орендної форми господарювання на селі, активна приватизація радгоспів. *П'ятий* (після 2000 р.) – інтенсивні процеси реорганізації КСП в господарські структури ринкового типу. Сукупність цих процесів сформувала сучасні господарські відносини, які існують в сучасному українському селі. Сучасний розвиток агропромислового комплексу Херсонської області характеризується наявністю великої кількості різних організаційно-правових форм господарювання (таблиця 1), а також особистих господарств населення. Протягом останніх двадцяти років відбувався поступовий перехід від колективних і державних структур до приватних, в результаті якого сформувалося багатокладне сільськогосподарське виробництво.

Таблиця 1

Кількість різних видів сільськогосподарських підприємств Херсонської області*

	2003		2006		2007	
	Всього	% до загальної кількості	Всього	% до загальної кількості	Всього	% до загальної кількості
Всього підприємств	3458	100,0	2776	100	2760	100
Господарські товариства	234	6,8	211	7,6	294	10,7
Приватні підприємства	106	3,1	128	4,6	183	6,7
Виробничі кооперативи	42	1,2	22	0,8	19	0,7
Фермерські господарства	2831	81,9	2334	84,1	2182	79
Державні підприємства	74	2,1	19	0,7	56	2
Підприємства інших форм господарювання	171	4,9	62	2,2	26	0,9

* складено автором за даними Херсонського обласного управління статистики

Сільськогосподарські підприємства (окрім фермерських господарств) являють собою різноманітні за формою власності суб'єкти господарювання. Загальною рисою сучасного господарювання є зростання частки приватних підприємств у виробництві та реалізації сільськогосподарської продукції. Серед підприємств найбільша частка належить господарським товариствам. До господарських товариств відносять підприємства, установи, організації, «створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку» [6, с. 76]. Частка цих підприємств протягом 2003-2007 років зросла з 6,8% до 10,7%. Частка приватних підприємств протягом досліджуваного періоду зростала з 3,1% у 2003 р. до 6,7% у 2007 р. Державних підприємств нараховується всього 56, що складає 2% до загальної кількості. В порівнянні з 2006 р. (19; 0,7%) частка цих підприємств зросла на 1,3%. У 2003 р. частка цих підприємств була трохи більшою і становила 2,1%. «Сільськогосподарський кооператив – добровільне об'єднання фізичних і юридичних осіб в іншу юридичну особу на засадах членства, об'єднання пайових внесків, участі у спільній сільськогосподарській виробничій діяльності та обслуговуванні переважно членів кооперативу» [7, с. 138]. На відміну від інших видів доля кооперативів, навпаки, зменшилась (на 0,5%) з 1,2% у 2003 р. до 0,7% у 2007 р.

У кінці 80-рр. в регіональному агропромисловому комплексі з'являються перші селянські (фермерські) господарства. Стаття 2 Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20 грудня 1991 р. № 2009-ХІІ дає таке визначення цьому виду господарств: «Селянське (фермерське) господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займаються її переробкою та реалізацією» [6, с. 102]. Кількість фермерських господарств зростала в період 1995-2002 рр. з 2783 у 1995 до 3100 в 2002 р. Як видно з таблиці 1, на сьогоднішній день серед підприємств регіону найбільша частка

належить фермерським господарствам. Таких суб'єктів господарювання нараховувалося в 2007 р. 2182, що складало 79% до загальної кількості підприємств. В порівнянні з минулим роками чисельність фермерських господарств скоротилася, так в 2006 р. їх було 2334 (84,1%), а в 2003 р. – 2873 (81,9%). Починаючи з 2003 р. кількість господарств почала потрохи зменшуватись, що можна вважати як якісний показник. Тенденція зменшення господарств, на нашу думку пов'язана із конкуренцією між господарствами, В результаті конкуренції виживають найбільш пристосовані господарства, ті, які володіють значно більшими ресурсами для ведення сільськогосподарського виробництва. Потрібно відмітити, що разом зі зменшенням загальної кількості фермерських господарств, зростає земельна площа у володінні цих підприємств, зокрема площа сільськогосподарських угідь з 91,2 тис. у 1995 р. до 230,6 тис. га у 2007 р. В середньому на одне фермерське господарство припадає 74,97 га. Однак частка продукції фермерських господарств у валовій продукції сільськогосподарства регіону залишається дуже низькою.

Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції чітко вказує на переорієнтацію аграрного сектора регіону з тваринницько-рослинницького до рослинницько-тваринницького напрямку (таблиця 2).

Таблиця 2

Частка різних господарств у виробництві сільськогосподарської продукції регіону* (%)

Господарства всіх категорій	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Сільськогосподарські підприємства	76,82	60,39	41,06	40,82	33,27	22,87	31,98	31,46	33,95	32,37
Господарства населення	23,18	38,29	55,09	54,33	62,32	73,79	63,21	63,15	58,4	61,21
Фермерські господарства		1,32	3,85	4,85	4,41	3,34	4,81	5,39	7,65	6,42

* розраховано автором за даними Херсонського обласного управління статистики

Сільськогосподарські підприємства, розвиток яких дозволяє судити про

товарну спрямованість сільського господарства, значно знизили показники за досліджуваний період. Особливо різким є зниження обсягів виробництва продукції тваринництва. Серед основних причин падіння сільськогосподарського виробництва в громадському секторі на нашу думку, є порушення цінового паритету між основними ланками АПК – промисловістю та сільським господарством, – яка призвела до непропорційного зростання цін на промислову продукцію та послуги для потреб сільського господарства. Небажання вирощувати худобу у господарствах регіону (переважна більшість якої сконцентрована в господарствах населення) пояснюється низькими закупівельними цінами на тваринницьку продукцію.

В 1990 р. сільськогосподарські підприємства виробили тваринницької продукції на 2065,2 млн. грн., а в 2007 – вже 180,9 млн. грн. По рослинницькій галузі, хоч і відбулось зниження виробництва, але в порівнянні з тваринництвом не таке істотне – з 2011,4 млн. грн. до 905,1 млн. грн. На фоні спаду виробництва продукції протягом 1990-2007 років у сільськогосподарських підприємствах, господарства населення збільшили свої позиції (незважаючи на незначне зниження показника по тваринницькій підгалузі), у рослинництві збільшення цього показника майже в 3 рази, – у 1990 році продукція рослинництва в ОГН складала всього 329,8 млн. грн., а вже у 2006 році – 894,1 млн. грн. Аналіз динаміки змін, які відбуваються в регіональному агропромисловому комплексі, свідчить про істотне збільшення частки господарств населення в структурі продукції сільського господарства «Особисті господарства населення (ОГН) – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи–підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства» [7, с. 105].

Ріст господарств населення розпочався після розпаду СРСР. До 1991 року виробництво сільськогосподарської продукції було зосереджено головним чином на державних підприємствах, представлених колгоспами та радгоспами. В 1990 році частка виробленої продукції на сільськогосподарських підприємствах складала 76,82% проти 23,18% в особистому секторі. Кардинально ситуація змінилась після розпаду СРСР. Стрімкий ріст продукції в ОГН одночасно супроводжувався спадом виробництва в суспільному секторі. Згідно сучасного трактування, сільськогосподарські підприємства – самостійний статутний об'єкт, який має право юридичної особи та здійснює виробничу діяльність у галузі сільського господарства з метою одержання відповідного прибутку (доходу).

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції господарств регіону наведена на рисунку 1. Графік дозволяє визначити, що ріст продукції в господарствах населення протягом 1990-2007 рр. – обернений росту продукції на сільськогосподарських підприємствах. Фактично, та ніша у сільськогосподарському виробництві, яку раніше займали сільськогосподарські підприємства зараз належить господарствам населення.

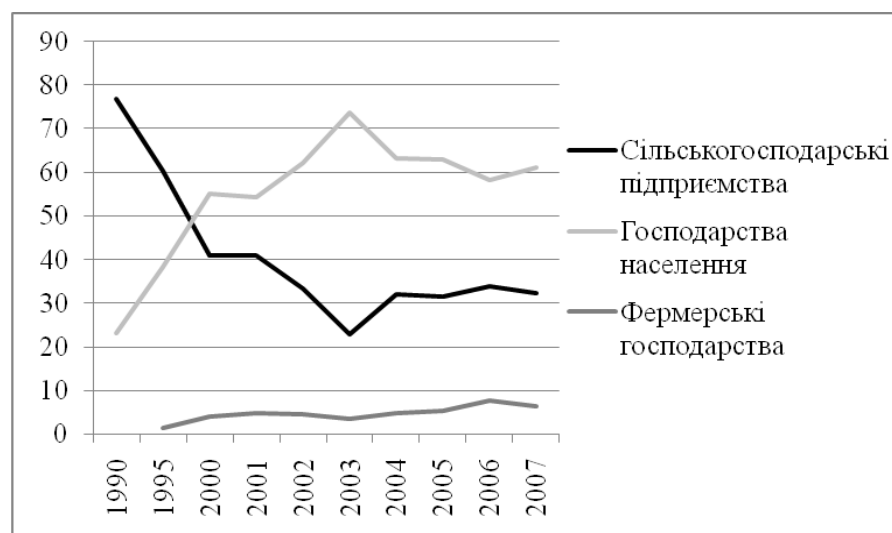

Рисунок 1. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції різних видів господарств

Ріст виробленої сільськогосподарської продукції в ОГН продовжувався протягом 1990-2003 рр., коли був досягнутий своєрідний максимум виробництва в ОГН. В 2003 р. ОГН виробили 73,79% від загальної сільськогосподарської продукції регіону. Слід відзначити, що показника сільськогосподарських підприємств 1990 р. (76,82%) господарствами населення так і не було досягнуто. З 2004 р. спостерігається деякий спад виробництва в ОГН і активізація процесів збільшення виробництва на сільськогосподарських підприємствах і у фермерських господарствах. Як справедливо зазначає В.П. Ситник [6, с. 120], ріст продукції в ОГН є в основному результатом не власних змін, які відбуваються в ОГН, а, в першу чергу, зменшенням об'ємів виробництва у громадському секторі.

ОГН спеціалізується на виробництві рентабельної продукції. Із-за диспаритету цін переважний напрям в особистому секторі отримала рослинницька галузь. Для ОГН властива перевага ручної праці над машинним виробництвом, що впливає на продуктивність праці в цьому секторі господарств.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про існування значної кількості різних форм господарювання різних форм власності. Динаміка змін свідчить про значне скорочення виробництва в громадському секторі та збільшення частки виробництва сільськогосподарської продукції в ОГН. Необхідно відзначити, що найбільш виправданим в сучасних умовах є існування багатоукладного сільського господарства з інтенсивними інтеграційно-кооперативними процесами, спрямовані на укрупнення господарств (зокрема, фермерських) і створення нових виробничих формувань. Для господарств, які володіють незначними земельними ділянками, доцільним є кооперування між собою. Враховуючи той факт, що більшість фермерських господарств володіють незначними за площею сільськогосподарськими

угіддями, вважаємо за доцільним розвиток кооперативних об'єднань, існування яких дозволить спільно використовувати наявні в них матеріальні ресурси. Особливо це стосується використання вкорочених сівозмін та чергування вирощування сільськогосподарських культур (для запобігання значного виснаження ґрунтового покриву) між господарствами (фермерами).

Література:

1. *Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Луценко та ін.; За ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ, 2005. – 424 с.*
2. *Богадьорова Л.М. Особливості та фактори розвитку особистих господарств Херсонської області // Географія і сучасність. Зб. наук. праць. Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2005. – Вип. 14. – С. 147-154*
3. *Копитко В.І. Реформування та регулювання економіки регіонального АПК: Монографія. – Львів, 2005. – 550 с.*
4. *Мармуль Л.О. та ін. Проблеми становлення фермерських господарств Херсонської області / Л.О. Мармуль, С.В. Скрипник, М.А. Негров // Таврійський науковий вісник: Зб. наукових праць. – Херсон: Айлант, 2000. – Вип. 16. – С. 137-142*
5. *Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкових умовах. – К.: ІАЕ, 2002. – 518 с.*
6. *Сільськогосподарські підприємства: реорганізація та створення: Зб. нормативних актів / Упорядник О.В. Бойко, А.І. Дмитрієв, П.І. Матвієнко. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 480 с.*
7. *Статистичний щорічник Херсонської області за 2007 рік. – Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області, 2008. – 509 с.*